

HAL
open science

Ekonomická reforma ve vztahu ke znovuvytváření politiky

Jacques Rupnik, Miroslav Novák, Jiří Kabele, Zora Bútorová, Jiří Patočka

► To cite this version:

Jacques Rupnik, Miroslav Novák, Jiří Kabele, Zora Bútorová, Jiří Patočka. Ekonomická reforma ve vztahu ke znovuvytváření politiky. Cahiers du CEFRES, 1992, Sociální a politická proveditelnost ekonomické reformy v Československu, 1, pp.23-44. halshs-01937608

HAL Id: halshs-01937608

<https://shs.hal.science/halshs-01937608>

Submitted on 7 Dec 2018

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial 4.0 International License

Cahiers du CEFRES

N° 1, Sociální a politická proveditelnost ekonomické reformy v Československu
Olivier Bouin, Marie-Elizabeth Ducreux, Fabrice Martin (Ed.)

Jacques RUPNIK, Miroslav NOVÁK, Jiří KABELE, Zora BÚTOROVÁ, Jiří
PATOČKA

Ekonomická reforma ve vztahu ke znovuvytváření politiky

Référence électronique / electronic reference :

Jacques Rupnik, Miroslav Novák, Jiří Kabele, Zora Bútorová, Jiří Patočka , « Economická reforma ve vztahu ke znovuvytváření politiky », Cahiers du CEFRES. N° 1, Sociální a politická proveditelnost ekonomické reformy v Československu, Olivier Bouin, Marie-Elizabeth Ducreux, Fabrice Martin (ed.).

Mis en ligne en / published on : décembre 2010 / december 2010

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c1/rupnik_1992_ekon_reforma_politika.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Ekonomická reforma ve vztahu ke znovuvytváření politiky Shrnutí diskuse ze dne 9. června 1992

Znovuvytvořit demokracii, znovuvytvořit trh **J. Rupnik, CERI/FNSP**

Jak zakořenit západní demokratický model v postkomunistických podmínkách střední Evropy s dvojitým dědictvím: předkomunistickým, které nebylo vždy demokratické a komunistickým, které demokratické nebylo nikdy? Ralf Dahrendorf uvádí, že existují tři podmínky pro úspěšný návrat do Evropy: 1) změna politická, nastolení právního státu, 2) tržní hospodářství, 3) občanská společnost. Problém nastává při synchronizaci těchto tří elementů. Změna politická proběhla rychle, během šesti měsíců se konaly volby. Kolik let bude třeba k vytvoření tržního hospodářství (6 let?) a občanské společnosti (60 let?) Tento problém jiného rytmu politického, hospodářského a společenského vývoje je rozhodující pro politickou stabilitu v této oblasti Evropy. Jde zde o odbourávání dědictví totality, což vyžaduje nutnou dávku instability. Problém je nalézt optimální, snesitelnou dávku instability pro tyto společnosti. Není stejná všude, proto se liší situace ve střední Evropě, na Balkáně a v bývalém Sovětském svazu.

Co se týče politické roviny, jde o přerůstání pluralismu do fragmentace: na Západě známe dvě hlavní teorie politického pluralismu: jedna teorie jej odvozuje od společenského pluralismu, druhá vychází ze dvou soutěžících politických modelů resp. pravice a levice. V posttotalitním období situace ve střední Evropě neodpovídala ani jednomu z těchto modelů. V první fázi, po pádu komunismu, se společnost nevidí jako diferencovaná. Její identita se opírá o jednotící pojmy jako jsou lid, národ, společnost i pojem "občanská společnost", který byl pro disent tak důležitý a prosadil se po listopadu 1989. Problém přechodu k demokracii je přechodem k moderní politické reprezentaci a legitimaci konfliktu jako přirozeného prvku demokratické společnosti. To jsme pozorovali v Občanském fóru v Československu, Solidaritě v Polsku, Demosu na Slovinsku, v manipulované podobě ve Frontě národní spásy v Rumunsku.

Druhou fází je rozpad těchto koalic. Viděli jsme to nejprve v Polsku (mezi Mazowieckým a Walesou, v Československu rozkol v Občanském fóru, v Rumunsku rozkol mezi stoupenci Illiesca a Romana, na Slovinsku rozpad hnutí Demos... To je fáze nastolení politického pluralismu a hlavním tématem rozkolu je akcelerace změny. Klade se důraz na dva důležité prvky: radikálnější odbourávání dědictví totality a dekomunizace (Hlavní z dělítek mezi ODS a OH v Československu). Můžeme se také zamýšlet nad instrumentálním použitím tohoto tématu dekomunizace pro vytváření nové politické identity.

Třetí fází je fáze fragmentace. Po období totality se každá složka společnosti jakoby potřebovala nejprve identifikovat, vyhlásit svou "svrchovanost" (slovo hodně užíváno a zneužíváno v postkomunistické východní Evropě; v bývalém Sovětském svazu tomu říkají "válka suverenity"). Jde zde o problém národnostní a také regionální. Každá etnická skupina, každé město si činí nárok na vykonávání "svrchovanosti". Zároveň se prosazuje stavovská koncepce politických stran. Teprve vzápětí, doufejme, přijdou nové formy integrace.

V politické oblasti tomu napomáhá i volební systém. Poměrné zastoupení bylo vybráno ve většině postkomunistických zemí právě proto, že když se znovu vytváří demokracie, jednotlivé politické subjekty se potřebují identifikovat. Je to přirozený moment poměrného zastoupení a vzniká otázka, zda je možné později provést změny, protože parlament, který byl tímto způsobem zvolen, těžko pak změní svá pravidla. Ale tento volební systém reflektuje tuto fragmentaci a vidíme v Polsku, kam až to může dovést, kde trvalo několik měsíců, než se vytvořila nová vláda, která sama vydržela jen pár měsíců.

Celá střední Evropa je náchylná tomuto "polskému syndromu". To co hrozí, je paralýza politických institucí. Na jedné straně bude fragmentovaný parlament, ale na druhé straně ústavy těchto zemí jsou

ústavy parlamentní, prezident nemá velké pravomoci, protože v komunistickém režimu toho nebylo třeba, rozhodoval generální tajemník. Zde máme jeden z rozdílů mezi střední a balkánskou Evropou, kde existuje prezidentský systém, přímá volba prezidenta. Polsko chtělo také parlamentní systém a chystalo novou ústavu, ale L. Walesa vyřešil hlavní ústavní spor svou kampaní. Paralýza parlamentu je dnes kompenzována silnou autoritou exekutivy. Snahy prezidenta Havla o rozšíření jeho pravomocí neodpovídaly megalomanské ambici, ale odpovídaly určité ochromenosti parlamentních institucí, zejména ve složité česko-slovenské situaci. Bylo třeba posílit funkci hlavy státu jako kompenzační faktor. Prezidentovi se to nepodařilo a těžko říci, zda to nová ústava umožní. Tento ústavní spor se vede v kontextu krize autority státu a legitimacy zákonů, protože instituce, (to platí např. o policii, soudnictví atd.), které tuto autoritu a legitimitu zákonů představují, jsou samy zkompromitovány identifikací s minulým režimem.

Pro přechod k demokracii je dlouhodobě důležité vytváření nové politické kultury. Je to také otázka politické kontinuity a agentů této kontinuity, "agents de transmission", (instituce, politické strany, časopisy...). Víme, nejenom v Československu, jak je těžké obnovit tradici, často je to spíše koláž různých složek politické kultury. V Maďarsku tradiční dělící mezi "urbanisty" a "populisty", které zůstává důležité i dnes. Je však nedostačující, jde o přílišné zjednodušení reality, protože jsou tam nové prvky, jako liberalismus a křesťanská demokracie západního typu. Zároveň se tyto orientace teprve vyvíjejí, kdoví, jaký bude poměr sil, pokud se situace na Slovensku vyvine k národnímu populismu, je možno předpokládat, že nacionalistický směr bude také posílen i v Maďarsku. Zájem maďarské veřejnosti o maďarskou menšinu na Slovensku se stane hlavním tématem. (Nemluvě o Transylvánii a Vojvodině). V Polsku se také předpokládalo, že bude silná křesťansko- demokratická strana, zatím ale všechny pokusy ztroskotaly. Ukazuje se tedy, že nelze odvodit novou politickou kulturu od politické tradice nebo od náboženského složení či kulturní orientace společnosti. Na Slovensku se také předpokládalo, že hlavní politickou silou bude křesťanská demokracie pana Jána Čarnogurského, ale nacionálně-populistický element se již neintegrovat do křesťanské demokracie, ale šel jinam a ještě jsme neviděli všechny důsledky této orientace.

Nelze ani spoléhat na politickou kulturu disentu. Ta byla důležitá pro první období, proto můžeme rozlišit země, kde dissent byl významný a kde nebyl. A tady nezáleží, jestli to byl dissent masový jako v Polsku, anebo intelektuální kruhy jako v Čechách i Maďarsku. Ale vytvořil určitou politickou kulturu, určitý politický jazyk a bylo to nesmírně důležité v období přechodu. To znamenalo, že je tu alternativa schopná demokratický program a demokratické instituce koncipovat. Ale v druhé a třetí fázi, tj. pluralismu a fragmentace už tato politická kultura disentu nestačí, protože je zděděná z boje proti totalitě, ještě zavislá na konceptu jednotné občanské společnosti, privilegování etických hodnot nad politickými prostředky.

Nyní o tržním hospodářství. Neznáme demokracii, která by neměla tržní hospodářství. Jak se může vytvořit nová vrstva podnikatelů, tato nová společenská základna pro tržní hospodářství a demokratickou společnost? Zatím pozorujeme vznik vrstvy podnikatelů a investorů ze dvou složek: jedna je spjata s rychlým rozvojem černého trhu, paralelní ekonomikou, zejména v oblasti služeb. Druhá je převtělení bývalé nomenklatury v nové podnikatele, těch, kteří konvertují své bývalé politické výsady v nová hospodářská privilegia a je to obrovský fenomén /v Maďarsku, dnes v Rusku/. Oni ovládají hospodářský systém a pokud jde o privatizaci tohoto systému, jsou první, kteří mohli nashromáždit kapitál za starého režimu a jsou dnes jediní v pozici, kteří mohou privatizaci provádět.

Privatizace probíhá podle několika cest. Jedna je restituce, kterou ne všechny země zvolily /Maďarsko tuto cestu odmítlo/. Druhá je tu kupónová privatizace, která mě zajímá jako problém jakési společenské pedagogiky. Pokud po 45 letech komunismu a etatismu se má společnost smířit s tržním hospodářstvím, tak tento systém kupónové privatizace udělal velký kus práce. Osm a půl milionů lidí se toho účastnilo a tento psychologický moment je nesmírně důležitý. Je to jiná otázka, zda jako hospodářské řešení je úplně uspokojující nebo dostačující. Dostačující určitě ne, protože kupónová privatizace je svým způsobem převedení majetku ze státního do nestátních rukou ale ještě ne soukromých. Kromě toho tento systém neřeší hlavní problém privatizace, tj. přínos nového kapitálu. A odkud by ten nový kapitál měl přijít? Jsou země, které chtějí dělat kapitalismus bez kapitálu. Ten může přijít jedině zvenčí. A to klade otázku hospodářské závislosti. Problém těchto zemí, které zároveň objevují svrchovanost, je hospodářská závislost. Sama o sobě tato závislost není tragedií, je to věc nevyhnutelná. Španělsko např. se dostalo pod vliv velkých, zejména západoevropských společností. Tato závislost nejenom povýšila neuvěřitelně životní

úroveň, ale také neomezila přechod k demokracii, naopak jej posílila. Problém je tedy v jakém kontextu se tato závislost vytváří. Ve Španělsku tato závislost byla pro společnost přijatelná, protože byla zároveň kompenzována integrací do demokratické Evropy. Ale moje obava pro střední Evropu je závislost bez integrace. Pak by mohly nastat reakce ekonomického nacionalismu, který by nahrával politickému populismu a vedl by k uzavřené společnosti.

Měli jsme hodně seminářů o modelech přechodu k demokracii. Bylo by zajímavé prostudovat jeden důležitý faktor, který všechno ovlivňuje: dědictví komunismu, hlavně co se týče společnosti, jejích hodnot, likvidace elit, dědictví egalitarismu, dědictví etatismu, spoléhání na stát. A v tomto kontextu pak hledat jakou míru nerovnosti snese postkomunistická společnost. Teď už vidíme společenskou diferenciaci, nástup nezaměstnanosti. Jak společnost bude reagovat? Jako politolog vidím velký problém politického jazyka a slovníku vůbec, diskreditovaného komunismem. Jak pojmenovat sociální dimenzi v postkomunistickém období? V Československu dědictví domácího komunismu bylo silné, 14% komunistů jen potvrzuje, že tato mentalita byla snad ještě rozšířenější. Pojmy jako pravice a levice nemají pevný význam a to je role intelektuálů vytvářet nový politický slovník.

Závěrem jsem se chtěl vrátit k rozdílu mezi střední Evropou a Balkánem. Týká se vztahu státu a občanské společnosti, vztahu nacionalismu a komunismu, je spjat s dědictvím nejenom historickým a kulturním, ale i se zkušeností komunismu. Ve střední Evropě byly tři hlavní krize komunistické moci /1956 v Maďarsku, 1968 v Československu, 1982 v Polsku/. Zatímco na Balkáně během tří krizí / Tito v 1948, Enver Hodža na začátku 60. let v Albánii, Ceaucescu na konci 60. let v Rumunsku) nešlo o změnu vztahu mezi státem a společností, ale o autonomizaci komunistického aparátu vůči Moskvě. Na základě tohoto dědictví, otázky se kladou úplně jinak. Revoluce proběhly jinak na Balkáně a ve střední Evropě v roce 89. V Rumunsku, Bulharsku, Srbsku, Albánii komunisté vyhráli první volby. Opozice a občanská společnost byly silnější na Balkáně. Je to tedy základní rozdíl, anebo jenom časový? Střední Evropa má namířeno k demokratické společnosti a do Evropy a Balkán naopak k fragmentaci a nacionalismu nebo může také střední Evropa v postkomunistickém období podlehnout fragmentaci, balkanizaci a nacionalismu?

Postoje politických stran k ekonomické reformě **Miroslav Novák, Fakulta sociálních věd UK**

Nejprve uvedu dva základní předběžné poznatky k osvětlení naší problematiky. V souladu s myšlenkami Hermeta (1991) je vhodné konstatovat, že demokratický přechod zahrnuje tři rozličné úrovně: 1) vytvoření demokratických institucí, 2) skutečné nastolení demokratické hry založené na respektování práva, na životaschopném systému stran ..., 3) překonávání ekonomických překážek strukturálního či konjunkturálního charakteru, které by mohly zpochybnit demokratizační proces vyvoláváním rozčarování lidu. Vedoucí představitelé dříve komunistických zemí se musí střetávat současně se třemi úkoly, což pro ně představuje obrovské zatížení. Dále přechod zahájený s cílem skoncovat s totalitními režimy má globálnější a komplexnější charakter, než přechod u zemí, které se chtějí zbavit autoritářských režimů (post-frankistické španělsko, post-pinochetovské Chile). Přihlédneme-li ke kritériím délky, intenzity a vyhlídek umožňujícím stanovení stručné typologie totalitních režimů, zdá se, že Československo se nachází v situaci skutečně specifické ve srovnání s ostatními východoevropskými zeměmi. Čtyřicet let komunistického režimu nezničilo obraz demokratické minulosti. Nicméně intenzita totalitního pronikání byla velmi silná (srovnatelná se situací v Sovětském svazu, Rumunsku, Bulharsku a ve východním Německu). Československý režim byl charakterizován totalitním potlačováním a totální absencí ekonomické reformy až do posledního dne (situace podstatně odlišná od situace v Polsku, Maďarsku nebo Jugoslávii). Paradoxně by tato situace mohla být výhodnější pro Československo: postupné reformy uplatňované v Maďarsku a v Jugoslávii měly mírný efekt, který vyvolal skepticismus u obyvatelstva. A obráceně, Československo, které nastoupilo cestu radikální transformace bez předchozí zkušenosti má pravděpodobně více šancí uspět.

První svobodné volby v Československu se konaly v červnu 1990. Nové autority si přály, aby měly dočasnou platnost. V jejich průběhu bylo drtivou většinou zvoleno Občanské fórum, hnutí, které se zrodilo v průběhu událostí listopadu 1989 a soustředilo do svých řad jádro mnohotvárné vznikající opozice. Jak to zdůrazňuje Seiler (1991) "svobodné volby, které byly organizovány příliš brzo se zřetelem na transformaci, budou svědkem střetu totalitní strany s jediným zprostředkovatelem vyjadřujícím vůli po změně občanské společnosti. To byl případ polootevřených ale svobodných voleb v Polsku v roce 1989, prvních československých voleb v roce 1990, či částečných maďarských voleb v roce 1988 a 1989. Naproti tomu, když volební proces již potvrdil transformaci ubírající se správnou cestou, výsledky odhalily multipolární konfiguraci... s výjimkou zemí, kde jedna strana nebo separatistická fronta využila demokratické naděje při střetu s totalitní stranou.

Ivan Gabal, tehdejší vedoucí volebního týmu Občanského fóra v průběhu voleb 1990, vysvětlil, že Fórum muselo založit svou volební kampaň na získávání četných bezpodmínečných stoupenců ekonomické reformy. Podle rozličných průzkumů veřejného mínění bylo fórum v podstatě podporováno skupinami spokojenými s politickým vývojem a důvěřujícími v jeho další pokračování. V důsledku toho se muselo plně angažovat ve prospěch rychlého odstartování ekonomické reformy. Osud Občanského fóra byl tedy úzce spjat s osudem radikální a rychlé reformy. Léčba ekonomickým šokem hlášaná Václavem Klausem, federálním ministrem financí a členem Občanského fóra, se ukázala být silou i slabostí fóra. V jeho lůně existovala druhá koncepce reformy - "sociální" proud ztělesňovaný Valtrem Komárkem (místopředsedou federální vlády vzešlé z událostí listopadu 1989). Překvapivá volba V. Klause do funkce předsedy fóra z 13. října 1990 svědčila o širokém připojení se regionálních delegátů k jeho koncepci ekonomické reformy (získal téměř 70% jejich hlasů).

Od svého zvolení si V. Klaus přál, aby se Občanské fórum přeměnilo v politickou stranu, aby tak bylo možné skoncovat s jeho stmelovací organizací. Prohlásil to v Lidových novinách v listopadu 1990: "... v každém případě je pro mne myšlenka dlouhodobé existence pouhých občanských iniciativ v praktické politice stejně neschůdná jako myšlenka centrálního plánování v ekonomii. (...) Nemyslím, že občanské iniciativy mohou být v normální situaci základem politické struktury společnosti". Ve svém programu nazvaném "Co chceme a co ne" předloženém v prosinci 1990 připojil: "Pro další naši aktivitu potřebujeme politickou stranu s výrazným programem, jehož sjednocujícím prvkem musí být ekonomická reforma nasměřovaná k vytvoření tržní ekonomiky, založené na soukromém vlastnictví. (...) Potřebujeme pevnější strukturu, funkcionářský aktiv na úrovni místní, regionální, republikové. Nová situace vyžaduje, abychom si položili otázku, do jaké míry by tento princip měl být doplněn případným principem federálním. V rámci této organizační struktury se mi zdá naprosto nezbytné individuální členství".

V lednu 1991 rozhodl kongres Občanského fóra o přeměně hnutí v politickou stranu, o přeměně, která vedla následující měsíc k úplné dezintegraci fóra. Tato transformace v politickou stranu byla podporována nejen většinou delegátů kongresu, ale také relativní většinou veřejného mínění. Retrospektivně můžeme konstatovat, že právě frakce majoritní konservativní pravice uvnitř Občanského fóra bude v očích veřejného mínění spojována s radikální ekonomickou transformací navzdory slabé reprezentaci ve vládě a v předsednictvu parlamentu. Z této frakce se bude konstituovat Občanská demokratická strana (jejímž předsedou bude V. Klaus). Žádná jiná strana nevsadila tolik na pokračování radikální ekonomické transformace. Vzhledem k tomu, že tento cíl nadále zůstává prioritní pro obyvatelstvo České republiky, není překvapivé, že byl V. Klaus podporován v průběhu nedávných legislativních voleb.

Literatura

I. Gabal, Rozhovory v Respektu, č.17, duben 1990 a č.2, leden 1991

G. Hermet, příspěvek na kolokviu "Demokratická výzva: z Latinské Ameriky do východoevropských zemí, Univerzita Lausanne, 26/27.dubna 1991

V. Klaus, Rozhovor, Lidové noviny, 2.11.1990

D.-L. Seiler, Postavení politických stran v nových demokraciích východní Evropy, Univerzita Lausanne, Ústav politických věd, 1991, str.18-19

Politici činitelé: pravice versus levice

J. Kabele, Fakulta sociálních věd UK

Sociální transformace východoevropských zemí je podle Touraina (1991) spíše zhroucením režimu než zrodem společnosti. Reálný socialismus totiž především negoval subjektivitu. Zrod občanské společnosti předpokládá obnovu subjektivity sociálních činitelů, tj. i dynamické spleti jejich vzájemných vztahů a dohod. Tento názor je třeba poopravit. Režim reálného socialismu chápaný jako sestava určitých pravidel hry se jeví mnohem stabilnější než se myslelo. Důvodem je skutečnost, že tento režim měl své aktéry a činitele, kteří brání své výsady a moc svých klientel. Demontáž starého režimu vyžaduje proto rozsáhlé ekonomické a mravní investice. Souběžně je třeba konstruovat režim nový, jinak by se vrtkavé pohnutky veřejnosti - rychle se formující v rámci demokracie, která není krytá zákony a tradicí - snadno staly zdrojem prohlubování přerodové anomie, která přirozeně provází demontáž režimu.

Zrod nového režimu představuje souběh tří procesů: politického vyjednávání na úrovni koncepce, formování nových institucí legislativní činností a praktické zvládnání problémů, které vytvářejí precedenty pro řešení podobných problémů v budoucnosti. Ve stavu přerodové anomie tedy zákonitě dochází k institucionalizaci shora (pro společnost je charakteristický právní normativismus, tj. přesvědčení o tom, že společnost je možné měnit zákony) i zdola, praktickým zvládnáním problémů institucemi i občany. Programová, oficiální institucionalizace soupeří se spontánní, která je plně v moci "zařizujících se" sociálních subjektů.

Sociální transformace se ovšem nevyčerpává jenom demontáží a konstruováním režimu. Je i dramatickým přerodem. Představuje nehomogenní zhroucení sociálního času a vstup do časového provizoria poznamenaného celkovou "maniodepresivitou" sociálního dění. Lidé a instituce jednají v takových obdobích primárně v souladu s labilními ad hoc sestavovanými příběhy, kterými se pokoušejí překlenout vzniklé historické a biografické průrvy. Narativní rekonstrukce sociálního časoprostoru představuje radikální přepracování historie a nové rozvržení projektu budoucnosti, jejichž propojení postupně vytváří všeobecně sdílený příběh správné cesty. Závazný rámec tohoto konstitutivního příběhu společnosti byl masově přijatý už na konci roku 1989 jako návrat do Evropy mezi demokratické tržní státy. Vážně je zpochybňován přerodovou anomíí i vystoupením slovenských nacionalistů, kteří nabízejí alternativní příběh národní emancipace vrcholící ve Slovenské státě.

Soutěž pravice versus levice se odehrává na úrovni přeměny režimu i formulace konstitutivního příběhu. Polarizaci české politické scény je možné popisovat kombinací dvou ideálně typických konstrukcí:

a) opozicí: demokraté versus nedemokraté.

Ideál demokracie je silný natolik, aby se jej takticky dovolávali i nedemokraté. Rozdíly se tedy projevují především v užívaných metodách, které musí být v procesu transformace váženy s ohledem na předvídatelné efekty - nedemokraté např. rádi prosazují ideální demokratické postupy, protože se spoléhají na to, že přispějí k celkové chaotizaci společnosti. Neslučitelnost demokratů a nedemokratů je ještě nápadnější při rekonstrukci historie (viz následující text).

b) škálou: demokratická levice - střed - demokratická pravice.

Tato škála založená na odlišném stupni důvěry v jednotlivce a spontánní procesy na jedné straně a v možnosti společnosti přímo usměřňovat společenský vývoj na straně druhé se formuje ve všech demokratických zemích

Sociální transformace probíhající v českých zemích je nejvýrazněji poznamenána střetem demokratů a nedemokratů, který se odehrává na úrovni politických subjektů, ale také v každém jednotlivci. Protože tu jde o skutečné střetnutí neslučitelných politických přístupů, neexistuje v jednotlivých sporných záležitostech mezistřed. Proto také neuspěly ve volbách strany dialekticky smiřující rozpory, např. Občanské hnutí.

Strany mohou ve svých programech dosti svobodně vodit voliče za nos a slibovat jim modré z nebe. Lid ve všech zemích má sklon totiž věřit tomu, že lepší je vrabec v hrsti než holub na střeše. Takové zneužívání nepřehledné situace ovšem představuje jenom neškodné podvůdky ve srovnání s grandiózním podvodem, který se dá udělat, jestliže někdo dokáže veřejnost přesvědčit o své účelově upravené verzi dějin. Uvěří-li lidé určité historické smyšlenky, ztrácejí soudnost. Podporují ve snaze žít rozumně a podle pravdy i opatření a postupy, jejichž chybnost pro "nevěřící" je na první pohled očividná.

Sociální demokraté například narativně rekonstruují historii takto: Krize komunistického režimu se odehrávala ve jménu antihumanistických principů třídního boje, současná krize ve jménu "nejdůslednější" demokracie, "nejčistší" morálky a pod praporem "nejradikálnější" reformy. Řešením je návrat k původním ideálům revoluce, aby se zabránilo tiché občanské válce. Občané v listopadu nehlasovali pro liberální kapitalismus 19. století s neregulovaným trhem a minimem sociálních opatření. Je třeba zavést místo šokové expanzivní terapii, založenou na podpoře růstu výrobní produkce. Politický program spojující vytváření demokracie se zbídačováním většiny ve prospěch úzké vrstvy milionářů svou sociální bezohledností nanejvýš provokuje pokusy o návrat ke komunismu (souhrn byl sestaven na základě formulací z volebního programu).

Občanská demokratická strana naopak transformaci vypráví takto: Naše společnost je před rozhodnutím, zda se stane definitivně součástí Západu, anebo na dlouhá léta bude součástí Východu. Na cestě obnovy a očisty, již jsme nastoupili v listopadu 1989 se pohybujeme jako po tenkém ledě, pod nímž se skrývají hlubiny rozvratu a neúspěchu. Krutovládou nastolený socialistický režim, v okamžiku svého zhroucení měl proti sobě drtivou většinu obyvatelstva, výrazem tohoto srozumění se stalo Občanské fórum. Dohoda s komunisty o převzetí moci šla dál a hloub než bylo nutné a způsobila, že zesílela strana přívrženců koncepce třetí cesty. Ekonomická transformace je ohrožena ve stadiu, kdy je třeba přinášet oběti a reforma potřebuje největší podporu.

Obě strany mají ve štítu demokracii a obě popisují stejnou U linii vývoje společnosti. Jsme v její sestupné fázi, která skončí pádem do marasmu v případě zvolení politických odpůrců. Právce pokles životní úrovně představuje jako investici do budoucna, která je nezbytná, aby se nastartovaly spontánní mechanismy trhu. Zatímco levice jej líčí jako projev ztráty kontroly nad sociální transformací. Chod hospodářství musí být proto znovu pevně uchopen do rukou státu. Každá ze stran samozřejmě nabízí verzi dějin, která potvrzuje její vládní úlohu. Tyto modifikace však mají svou mez, za níž už se jedná o účelovou smyšlenku.

Nedemokraté pomíjejí primární problémy transformace, jejichž řešení je nutné k dokončení přerodu, za to zdůrazňují druhotné obtíže a bolestivé problémy, které v průběhu přerodu vznikají jako nevyhnutelný průvodní jev. Volební systém poměrného zastoupení, podporující existenci stran hájící výhradně zájmy určitých skupin a sociálních vrstev, tento posun těžiště pozornosti usnadňuje. Spor o koncepci se tak mění na sociálně citlivou otázku, kdo na transformaci vydělává anebo prodělává.

Vol'by '92 na Slovensku.

Z. Bútorová, Inštitút stredoeurópskych štúdií, Univ. Komenského

Začnem osobným priznaním: tri dni po parlamentných vol'bách na Slovensku v sebe ťažko nachádzam pokoj a vyrovnanosť. Je to o to paradoxnejšie, že som mala možnosť vďaka účasti na predvolebných výskumoch výsledky volieb anticipovať a psychicky sa na ne pripraviť.

A predsa sa mi - a nebola som asi sama - nad predvolebnými výskumami vznášala akási bublinka efemernej nádeje. Čo ak sa na Slovensku odohrá čosi podobné ako nedávno vo Veľkej Británii? Dá sa vôbec predvídať rozhodovanie postkomunistického voliča? Čo ak v tom našom, zo Slovenska, napokon predsa len preváži krátkodobý konzervatizmus, ktorý ho odradí od nového kroku do neznáma, akým podpora opozičných strán hlásajúcich revíziu ekonomickej reformy a štátoprávneho usporiadania nepochybne je?

Niektoré výskumné dáta dokonca akoby oprávňovali k takýmto nádejám. Podľa reprezentatívneho výskumu Centra pre sociálnu analýzu z apríla 1992 väčšina respondentov pripúšťala, že ľudia u nás si zvykli sťažovať sa na pomery, aj keď sa im nevedí tak zle; že v porovnaní s ostatnými krajinami bývalého sovietskeho bloku má Česko-Slovensko lepšie šance vyrovnat' sa Západu; že ľudia sa málo usilujú a málo pracujú. Zdalo sa teda, že značná časť slovenských voličov je schopná sebakritického odstupu. Čo ak strany profederálne a proreformné strany, napriek signalizovanej nepopularite, predsa len dosiahnu v parlamente aspoň také zastúpenie, aby mohli zabrániť prijatiu zákonov, ktoré by spoločnosť odklonili od ponovembrovej cesty?

Nestalo sa. Fragmentarizácia menšinových liberálno-konzervatívnych sil sa ukázala ako osudná. Strany jednoznačne presadzujúce uvedené ciele sa vôbec nedostali do parlamentu. Niekdajšia opozícia s dominantným postavením dáždnikového, hodnotovo a názorovo heterogénneho Hnutia za demokratické Slovensko, prívržencov ktorého zjednocuje predovšetkým robustná vodcovská postava premiéra V. Mečiara, dnes slávi triumf.

Má ešte vôbec význam vracať sa k motivácii voličov? Domnievam sa, že áno, pretože predikčná hodnota postojov stojacich v pozadí volebných preferencií siaha aj do povolebného obdobia. Ich poznanie je predpokladom realistického posúdenia schopnosti slovenskej populácie odolávať nástupu nacionalizmu a autoritárskeho režimu, demontáži základov prosperujúcej ekonomiky a vytrhávaniu klíčkov krehkej demokracie.

Na akom pozadí teda vyrástli volebné rozhodnutia? Obdobne ako v Českej republike, aj na Slovensku sa za uplynulé dva roky rozmohla takmer všeobecná nedôvera radových občanov voči novej mocenskej elite, dostavilo sa sklamanie z fungovania nových parlamentov, z nekonečných neprehľadných vyjednávaní. Vzrástla autoritárska nostalgia. Rozšířila sa túžba po politike pevnej ruky a ráznych krokov, po nastolení poriadku, po odstránení chaosu a anómie.

Napriek týmto podobnostiam mal pocit odcudzenia občanov SR od vládnucej elity odlišné pozadie ako v ČR. Na Slovensku sa za ním skrývala prevažujúca nespokojnosť s ponovembrovým vývojom, menšinová podpora novému režimu, zmierlivejšie postoje voči komunistom; nedôvera voči radikálnej ekonomickej reforme ako nedostatočne rešpektujúcej slovenské špecifiká, alebo dokonca ako zámerne protislovenskej; frustrácia z ohrozenia sociálnych istôt; zriedkavejší akcent na osobnú zodpovednosť, častejšie zdôrazňovanie potreby silného štátu, väčšmi zakorenené rovnosťárstvo, výraznejšie diskriminačné tendencie voči uplatneniu invalidov a dôchodcov na trhu práce (AISA), zvýšená nedôvera voči podnikateľom, privatizácii, častejšie protizápadné a celkovo antiliberálne postoje.

Zvýšené spoločenské napätie tesne pred voľbami sa premietlo aj do národnostných vzťahov: zvýšila sa ostrážitosť voči židom, vzrástla tenzia v slovensko-maďarských vzťahov, znížila sa podpora dvojjazyčnosti v zmiešaných oblastiach zo strany občanov slovenskej národnosti.

Napätie poznačilo aj vzťahy slovensko-české. Za posledné mesiace na Slovensku permanentne narastalo presvedčenie o doplácaní slovenskej ekonomiky na českú a o povýšeneckom postoji Čechov voči Slovákom. Napriek tejto erózii dôvery však v podstate neklesla početná prevaha zástancov spoločného štátu (unitárneho štátu a federácie) nad jeho odporcami (zástancami konfederácie a samostatnosti SR). Zároveň pretrvávali nejasnosti a inkonzistencie v chápaní jednotlivých foriem štátoprávneho usporiadania. Tieto nejasnosti svojou zahmlievajúcou rétorikou obratne živilo najmä Hnutie za demokratické Slovensko propagujúce konfederáciu ako "formu spoločného štátu".

Čo sa to vlastne na Slovensku stalo? O čom vypovedajú volebné výsledky?

V prvom rade sa mi zdá, že voľby by prišli pre Slovensko príčas, skôr, ako bolo tradične konzervatívnejšie obyvateľstvo schopné "stráviť" a prijať radikálne spoločensko-politické zmeny. Treba zdôrazniť, že kontinuálne sociologické sledovanie reakcií na prebiehajúcu ekonomickú reformu nepotvrďovalo v nijakom prípade tézu o narastaní odporu voči nej. Skôr naopak, začali sa objavovať symptómy zvýšeného realizmu pri posudzovaní nutnosti zmien, ich väčšieho akceptovania. Ako dobrú ilustráciu možno uviesť lepšie postoje k tým formám privatizácie, na ktoré si už ľudia stihli zvyknúť, zažiť ich na vlastnej koži.

Obdobne sa začali rozširovať kritickejšie, menej ideologické pohľady na problém nezamestnanosti, kladúce namiesto obviňovania nového režimu väčší dôraz na individuálnu zodpovednosť každého pracovníka, ako aj na kvalitu podnikového managementu.

Prvé komentáre v českých i zahraničných médiách o voľbách na Slovensku prevažne hovoria ako o "vítězství levicovo-nacionálního bloku, pričom neraz zdôrazňujú, že občania Slovenska povedali jasné a premyslené "áno" rozpadu spoločného štátu. Varujú pred tým, že by zachovanie spoločného štátu mohlo priniesť zvrátenie ekonomickej reformy a ohrozenie demokracie aj v Českej republike.

Zdá sa mi, že takúto interpretáciu vedomého odmietnutia spoločného štátu slovenskými voličmi zistenia sociologických výskumov nepotvrdzujú. Vyplýva z nich skôr to, že občania SR vyjadrili hlasovaním najmä nedôveru voči koncepcii a nositeľom radikálnej ekonomickej reformy, prameniacu z ohrozenia sociálnych istôt a z rastu nezamestnanosti. V hierarchii sociálnych problémov pociŕovaných občanmi Slovenska zaujímajú práve tieto otázky dominantné postavenie, čo do značnej miery súvisí aj s tvrdšími sociálnymi dopadmi ekonomickej reformy na Slovensko. Podstatne menšiu dôležitosť pripisovali voliči doriešeniu štátoprávneho usporiadania. O heterogenite predstavť o česko-slovenskom spolužití svedčí skutočnosť, že podpora spoločnému štátu prevažovala u prívržencov všetkých strán - teda aj strán s diametrálne odlišným ekonomickým programom. Jedinú výraznú výnimku v tomto ohľade predstavovala Slovenská národná strana: ani jej priaznivci sa však nestotožnili úplne s požiadavkou osamostatnenia Slovenska.

Treba zdôrazniť, že zástancovia spoločného štátu prevládajú aj dokonca aj medzi prívržencami víťazného HZDS (59 %). Program utvorenia konfederácie u nich podporovalo pred voľbami iba 22 %, požiadavku štátnej samostatnosti Slovenska iba 19 %.

Tvrdenie o vedomom odmietnutí spoločného štátu občanmi Slovenska teda neobstojí. Myslím, že výstižnejšie by bolo skôr konštatovanie kognitívnej bezradnosti voličov, ich zníženej schopnosti orientovať sa v spleti volebných programov a vo splniteľnosti volebných sľubov. Ako ukazujú opakované výskumy Centra pre sociálnu analýzu, pre slovenskú populáciu je v porovnaní s českou príznačná vyššia atomizácia a inkonzistencia vo vnímaní jednotlivých sfér spoločenského života. Dva roky výdatnej protireformnej a protifederálnej propagandy, ktorá zaznievala zo slovenských masmédií, priniesli ovocie: vo vedomí občanov SR sa neutvorila väzba medzi túžbou po ekonomickej prosperite a po slušnom živote a medzi vierou, že tieto ciele možno najlepšie dosiahnu» bez podstatnej revízie doterajšieho scenára ekonomickej reformy, v rámci spoločného štátu.

Povolebná politická mapa Česko-Slovenska sa zmenila na nepoznanie: mám výrazný pocit, že zo spojovníka v názve štátu sa nezadržateľne stáva rozdeľovník. Voľby vyvolali obrovskú polarizáciu politických síl v Slovenskej a Českej republike. Prispelo k nej aj okamžité stvrdenie a zhrubnutie politického tónu na slovenskej politickej scéne. Sotva občania opustili volebné miestnosti, HZDS so šokujúcou razanciou vyhlásilo viacero zámerov, ktoré budú pôsobiť na česko-slovenskú súdržnosť ako rozbušky: nepodporiť kandidatúru V. Havla v prezidentských voľbách, zrušiť podľa juhoslovanského receptu federálne médiá, a čo je najdôležitejšie, premeniť ČSFR na konfederáciu dvoch samostatných štátov. Tieto signály sú o to varovnejšie, že ani jedna z uvedených troch požiadaviek nemá podporu väčšiny slovenského obyvateľstva.

V obdobne ráznom a konfrontačnom duchu bola formulovaná požiadavka revízie jazykového zákona a konštatované priveľké práva maďarskej menšiny na Slovensku. Nový tón určite vyvolá podráždenú obrannú reakciu maďarských predstaviteľov, ktorí sú si navyše vedomí vysokej averzie občanov maďarskej národnosti voči V. Mečiarovi a jeho hnutiu. Eskalácia slovensko-maďarského napätia s nepredvídateľnými následkami sa mi zdá viac ako pravdepodobná.

A verejnosť na Slovensku? Zdá sa mi, že tri dni po voľbách akoby ustrnula v paralyzovanom pasívnom očakávaní. Nikto neplesá, po eufórii z blížiacej sa perspektívy "národnej emancipácie" ani stopy. Viaceré signály nasvedčujú, že "vektor sily", ktorý sa vo voľbách presadil, pravdepodobne prinesie politickú nestabilitu Slovenska, spôsobí ekonomicke problémy, posilnenie autoritárskych tendencií, ohrozenie demokratického vývoja, morálny chaos.

Podľa predvolebných prieskumov občania SR spájali s mocenským nástupom HZDS značne optimistické očakávania. Dôvera, ktorú polovica obyvateľov SR pociťuje voči V. Mečiarovi, a to aj napriek všetkým varovným informáciám o jeho minulosti a o jeho morálnom profile, je obrovský kapitál.

Preto sa nedomnievam, že by ekonomické a sociálne »ažkosti, či eskalácia národnostných sporov mohli priniesť okamžité prehodnotenie a odmietnutie Mečiarovej politiky. Pravdepodobnejšie podľa môjho názoru je, že voliči HZDS najprv pocítia potrebu odstrániť kognitívnu disonanciu a zachovajú si lojalitu voči svojmu vodcovi a hnutiu. Vyostrené problémy tak môžu spočiatku paradoxne ešte väčšmi umocniť mlčanlivosť "mlčiacej väčšiny". Časť z nej pravdepodobne prijme hru na hľadanie vnútorných a vonkajších nepriateľov - či už spomedzi politických odporcov, alebo spomedzi príslušníkov národnostných či iných menšín.

V rokoch komunistickej totality sa na Slovensku pomerne slabo ujali vzory občianskej solidarity s nespravodlivo stíhanými. Podľa môjho názoru patrí k nesporným pozitívam ponovembrového vývoja, že sa v ňom mohli vyjaviť, spoznať v väčšmi prepojiť antitotalitné, proreformné a protinacionálne sily. Teraz ide o to, vytvoriť siete solidarity, naučiť sa spoločne čeliť porušovaniu ľudských práv a obmedzovaniu slobôd.

Vol'by '92 urobili definitívnu bodku za nežnou revolúciou na Slovensku. Myslím, že pre jej dedičov a pokračovateľov budú znamenať obrovskú výzvu: čeliť nezamatovej normalizácii.

Literatúra

Aktuálne problémy Česko-Slovenska, január 1992, CSA, Bratislava.
Slovensko pred vol'bami - apríl 1992, CSA, Bratislava.

Lokální elity a jejich postoje v procesu transformace.

J. Patočka, Sociologický ústav ČSAV

Centralistický model státní a regionální správy zavedený v Československu po komunistickém převratu z roku 1948 znamenal radikální změnu v dlouhodobém procesu decentralizace a demokratizace státní a místní správy, který kulminoval před Druhou světovou válkou. Přetržení této kontinuity se odrazilo především v destrukci sociální a politické struktury místních společenství, ve výměně i degradaci místních elit. Vnější rámec těchto změn byla ztráta samostatnosti v rozhodování a jeho ekonomické a finanční autonomie. Změny v systému správy byly souběžně doprovázeny krizí lokálních komunit s negativními dopady na místní a regionální integritu městských a vesnických společenství s hlubokými deformacemi v oblasti společenského života. Zhodnocení těchto procesů má nicméně význam pouze v širší retrospektivní analýze rolí místních komunit v životě české společnosti. Kontinuální krize především malých komunit není totiž pouze českým specifikem a důsledkem totalitního období, ale zapadá spíše do obecnějšího střeoevropského trendu jako výsledku demografických, ekonomických a kulturních změn posledních desetiletí. Jedním ze základních problémů současného vývoje je tak otázka kontinuity a diskontinuity vývoje. Realitou je spíše hledání nového projektu současnosti.

Chápeme-li transformaci postkomunistické společnosti jako postupnou sekvenci změn, nevystačíme pouze s představou demontáže dosavadního stavu. Stejně tak nelze zodpovědět otázku, do jaké míry je možný návrat k předchozímu stavu, vzdálenému již více než 40 let. Vývoj po listopadu 1989 zde spíše navozuje neúnosnost představ o úplné restauraci stavu před rokem 1948, jak v obecné rovině, tak i v konkrétních aspektech každodenního života. Všechny významné změny tohoto století, počínaje nastolením západně orientovaného systému První republiky, přes perzekuce II. Světové války, převrat roku 1948 a následné periodické čistky, znamenaly ohrožení sociálních elit v celém společenském průřezu. Zbaveny politického i ekonomického vlivu, klesaly tyto vrstvy do anonymního průměru, aby byly opětovně nahrazeny novými pseudoelitami z nižších sociálních vrstev i vládnoucích elit předchozích režimů.

Zatímco na celospolečenské úrovni jsou procesy změny stále rozporné a obtížně uchopitelné, právě na úrovni lokálních komunit lze situaci konkrétněji popsat a analyzovat, a to i při značných rozdílech mezi jednotlivými regiony, městy a obcemi. Jde především o to, jak se vzdálenější tradice místní demokracie promítají do současného vývoje politického a sociálního života, jak působí setrvačnost vývoje posledních desetiletí - především v oblasti myšlení a chování jednotlivců a skupin a jakou váhu má vnášení nových prvků a vzorců života v rámci současné společenské konverze.

Analýza stavu a perspektiv společenské transformace se tak soustřeďuje do třech základních problémových os:

1. Tradice. V centru pozornosti stojí otázka, čím lze tradice vývoje na lokální politické scéně charakterizovat, jaké má prvky a funkce, jak a jakými kanály působí v současné společnosti.
2. Inerce. Jde o to jak pokračují skutečnosti a procesy, založené v předchozích desetiletích, jakou mají váhu v současném životě místních společenství, do jaké míry mohou podporovat či ohrožovat logiku současných transformačních procesů nebo v jaké míře mohou generovat vývojovou logiku vlastní.
3. Inovace. Otázkou je, jak působí vnášení nových prvků do rekonstrukce politického a hospodářského systému, jak se projevují vnější vlivy, jakými prostředky a kanály se prosazuje prostorová a sociální difúze inovací a kdo jsou její nositelé. Do této oblasti spadá i zkoumání vlastní kreativity na úrovni místních společenství a hledání specifických cest a reakcí na nové podmínky ekonomického a politického života.

Dosavadní úvahy o problematice společenské konverze se soustřeďují spíše na její inovační aspekty, při podrobnějším pohledu je nicméně zřejmé, že jejich funkce i výsledné efekty v životě místních společenství jsou podmíněny poměrně stabilními vzorci sociálního života komunit, bez nichž je nelze interpretovat. Klademe-li naopak důraz na setrvačnost vývoje a hledání příčin nízké adaptability lokálních komunit na nové ekonomické podmínky, vystupuje do popředí rozpor mezi kontinuitou i diskontinuitou vývoje. Jeho vnějškovým projevem je především dezorientace místních politiků i vlastního obyvatelstva v současném politickém dění, vlastní, mnohdy neadekvátní interpretace nových prvků přicházejících ze světa tzv. velké politiky nebo převažující vyčkávací postoje a pasivita.

Jiným zorným úhlem pohledu na proces společenské transformace je sledování rozporů mezi tradicemi místní demokracie a novými formami místní samosprávy a organizace lokálního politického života, jak se v poválečném období vyvinuly ve vyspělých západních zemích, které jsou v rámci konceptu modernizace prosazovány novou státní správou. Na místní úrovni se tento rozpor projevuje v novém konfliktu mezi tradicionalismem a modernismem, který česká společnost zažívá v tomto století již poněkolkáté, jehož vyznění bylo vždy v životě místních společenství provázeno destabilizací a následným konzervatismem.

Na zodpovězení těchto otázek byly zaměřeny výzkumy městských komunit, které na vzorku 35 sídel sledovaly první reakce lokálních společenství na změny po listopadu 1989 a dokumentovaly jejich politický vývoj v období parlamentních a komunálních voleb (Sociologický ústav ČSAV). Proces společenské změny na místní úrovni lze podchytit i srovnáním komunitních výzkumů v několika českých městech a regionech, které podobnou metodikou (standardizovaného interview) zachytily konkrétní sociálně-politickou situaci v období od roku 1988 do dubna 1992. (Výzkumy v městech Vamberk, Pardubice, Brtnice, Blatná a Český Krumlov a regionální výzkum okresu Cheb v roce 1989). Uvedené výzkumy vypovídají o poměrně velmi silných tradicích v oblasti samosprávy a místní demokracie, které jsou hluboce zakotveny v životě lokálních společenství. Právě tyto tradice sehrály významnou roli v období politického útlaku a jejich udržení napomáhalo zachovat alespoň minimální osobní svobodu jednotlivců a vliv místního společenství v oblasti rozhodování. Mezi hlavní rysy lze na základě zmíněných výzkumů zařadit následující skutečnosti:

- Distance od oficiální politiky vnášené na místní úroveň po vertikálních liniích státní správy, resortního řízení, dohledu bývalé vládnoucí strany a jejího represivního aparátu.
- Obecná potřeba sociálního konsensu uvnitř místního společenství k prosazení jakéhokoli rozhodovacího záměru a resistance vůči rozhodnutím zvnějšku.
- Místní reinterpretace záměrů, příkazů a rozhodnutí přicházejících od vyšších státních rozhodovacích orgánů spojené se "sociální filtrací" již přijatých rozhodnutí, které při formální akceptaci těchto záměrů vyústilo v jejich modifikaci nebo úplné popření.

- Averze vůči jakémukoli politickému extrémismu ve spojení s vysokou mírou politické adaptability a vnějškového konformismu, v politické i morální flexibilitě jak ze strany občanů, tak i místních řídicích orgánů.
- Vysoká míra morální tolerance uvnitř místní komunity doprovázená silným pragmatismem v lokálním rozhodování.
- Skepticismus vůči ideologiím všeho druhu, stejně tak jako ve vztahu k politicky motivovaným plánům a projektům, spolehání se na vlastní síly a vnitřní sociální struktury uvnitř místního společenství.
- Postupné uzavírání sociálního života, orientace na individuální a rodinný život, sociální atomisace společnosti.
- Postupná sociální asimilace vnějších vlivů, jejich začlenění nebo reinterpretace v místních tradicích života komunity, jejích sociálních struktur či lokálních vzorců politického chování.
- Obecná averze vůči všem projevům politiky nebo indoktrinace, jak oficiální, tak i neformální při tendenci oceňovat místní politiky či lokální elity obecně podle jiných, nepolitických kritérií.
- Absence vlastních konstruktivních představ o směru vývoje místního společenství, neexistence vlastního projektu budoucnosti.

Je jistým paradoxem, že většina z uvedených aspektů lokální resistance se nově mobilizovala, ne-li zvýraznila právě v období po kolapsu totalitního režimu a v následujícím období. Je proto otázkou, do jaké míry se měnící tradice - a lokální konzervatismus jako takový - mohou stát brzdou v procesu společenské konverze, do jaké míry mohou zablokovat vznik nového, životaschopného modelu místní demokracie. V této souvislosti jde nepochybně i o sociální citlivost nové vlády při zavádění ekonomické a politické reformy ve vztahu k místním a regionálním zájmům, stejně jako o sociální kvalifikaci nově formulovaných zákonů.

Nejde přitom jen pouze o proces adaptace na vnější změny, nýbrž i o přístup kreativní, jehož výsledky jsou pro výsledný obraz společnosti - s přihlédnutím k váze obyvatel malých sídel v čs. populaci - velmi významné. Právě v tomto ohledu je role místních elit nesporná a v rámci lokálních společenství obecně uznávaná.

Společenské elity českých městeček a obcí zatím vážají vstoupit razantněji do politického života společnosti a jejich postoje jsou následovány českým venkovem. Z politických center jsou proto osočovány ze zpátečnictví a brzdění politické i hospodářské reformy. V souladu s tradicí, kontinuitou a politickou kulturou venkova hledají orientaci, záchytný bod a logiku současného dění. Posuzují své šance v budoucím světě.